

**PEDAGOGLAR ORASIDA YUZAGA KELADIGAN NIZOLARNI
BARTARAF ETISHNING PSIXOLOGIK USULLARI**

Qurbonova Habiba Ximmatilloevna

*Samarqand viloyati Toyloq tumani MMTB tasarrufidagi
9-umumta'lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik jamoada yuzaga keladigan nizolarning kelib chiqish sabablari, ularning psixologik xususiyatlari hamda nizolarni samarali hal etish yo'llari yoritiladi. Shuningdek, sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishda muloqot, hamkorlik va rahbarlik uslublarining ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nizo, pedagogik jamoa, muloqot, konflikt, psixologiya, hamkorlik, muhit, murosa, boshqaruv.

KIRISH

Pedagogik jamoa — bu turli xarakter, tajriba va qarashlarga ega insonlardan iborat muhitdir. Shu sababli jamoa ichida nizolar yuzaga kelishi tabiiy holat hisoblanadi. Muhimi, bu nizolarni to'g'ri boshqarish va ijobiy yo'nalishga burishdir.

Nizolarning kelib chiqish sabablari turlicha bo'lishi mumkin. Eng ko'p uchraydigan omillar qatoriga o'zaro tushunmovchilik, noto'g'ri muloqot, ish yuklamasining adolatsiz taqsimlanishi, shaxsiy kelishmovchiliklar va rahbarlik uslubidagi kamchiliklar kiradi. Ba'zan kichik kelishmovchiliklar vaqtida hal etilmasa, katta nizoga aylanishi mumkin.

Pedagogik jamoada nizoni hal qilishning eng muhim vositasi — bu ochiq va hurmatga asoslangan muloqotdir. Har bir tomon o'z fikrini erkin bildira olishi va boshqani tinglay olishi zarur. Tinglash madaniyati nizoni yumshatishda katta rol o'ynaydi.

Nizoni hal qilishda murosa yo'lini topish muhimdir. Har ikki tomon uchun maqbul bo'lgan yechimni izlash ijobiy natija beradi. Bunda shaxsni emas, muammoni muhokama qilish tamoyiliga amal qilish zarur.

Rahbarning roli ham katta ahamiyatga ega. Rahbar nizoni adolatli baholashi, tarafkashlik qilmasligi va jamoada ijobiy muhitni saqlashi kerak. Zarur holatlarda vositachi sifatida nizoni yumshatishda ishtirok etadi.

Psixologik treninglar va jamoaviy tadbirlar nizolarni oldini olishda samarali hisoblanadi. Bunday mashg'ulotlar jamoa a'zolari o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi va hamkorlikni rivojlantiradi.

Pedagogik nizo bu o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va ota-onalar, hamkasblar va rahbariyat o'rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi,

o‘zaro qarama-qarshilik, tortishuv va mojarodir. O‘qituvchi har tomonlama tarbiyalangan, aqliy, axloqiy, ma‘naviy jihatdan yetuk, bilim doirasi keng, nutqi ravon, pedagogik bilim mahorat egasi bo‘lishi lozim. O‘qituvchining pedagogik bilim mahorati asosan sinf, auditoriya mashg‘ulotlarida yaqqol ko‘rinadi. O‘qituvchi bilan o‘quvchi, o‘quvchilar o‘rtasida o‘zaro jonli til, fikrlar olishuvi, samimiy munosabat, hurmat-izzat, asosiy maqsadga erishishi uchun hamkorlikda ishlashi lozim. Pedagogik nizolar o‘qituvchi faoliyatida kasbiy deformatsiyaning paydo bo‘lishiga turtki beradi. Nizolar muntazam ijobiy o‘z yechimini topmasa, o‘qituvchining shaxsiyatida stresslar, ruhiy taranglik, hissiy kuyish sindromini keltirib chiqarishi mumkin. Ma‘lumki, “Nizo” va “nizoli vaziyat” tushunchalari mavjud bo‘lib, pedagog oldidagi asosiy vazifa mazkur tushunchalarni bir-biridan farqini ajratib olish. Nizoli vaziyat bu – ijtimoiy sub’ektlar o‘rtasida haqiqiy qarama-qarshilikni yuzaga keltiruvchi insonlar manfaatlarining mos kelmasligi. Asosiy belgisi – nizo predmeti yuzaga kelishi, lekin hozircha ochiq faol kurashning yo‘qligi. Ya‘ni to‘qnashuv rivojlanishi jarayonida nizodan oldin har doim nizoli vaziyat yuzaga keladi, uning asosi hisoblanadi.

Hozirgi kunda pedagogikada nizolarni to‘rt turlari ko‘rsatiladi:

- ichki shaxsiy, shahsning kuchi bo‘yicha tahminan teng motivlari, qiziqishlari, ishqibozligi, manfaatlarining kurashini aks ettiruvchi;

- shaxslararo, o‘z hayotiy faoliyatida qarama-qarshi maqsadlarni amalga oshirishga intiluvchi shahslarni ifoda etadi;

- guruhlararo, biri-biriga mos kelmaydigan maqsadlarni ko‘zlagan va ularni amalga oshirish yo‘lida bir-biriga to‘sqinlik qiluvchi ijtimoiy guruhlar nizo tomonlari sifatida ishtirok etishlari bilan ajralib turadi;

- shaxsiy-guruhli–shahsning hulqi guruh qoidalari va umidlariga mos kelmasligi holatlarida yuzaga keladi. Pedagogik jarayon o‘ziga xos murakkab ijtimoiy tuzilma bo‘lib, shaxslararo aloqalarning doimiy jarayonidan iboratdir. Albatta, bu jarayonda ikki sub’ekt o‘rtasidagi munosabatlarni ijobiy shakl doirasidan chetga chiqish holatlari ham kuzatiladi.

Shu bilan birga, quyidagi omillarni ham belgilash mumkin: Pedagogik faoliyat ijtimoiy xarakterga ega, bu esa muayyan qiyinchilik tug‘diradi. Ya‘ni o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida munosabatlarning o‘rnatilishi ommaviy ravishda amalga oshiriladi. O‘quvchilar, albatta, o‘qituvchidan oqilona qarorlar kutishadi. Agar umidlari oqlansa, bu o‘quvchilar tomonidan tabiiy hodisa sifatida qabul qilinadi, ammo agar oqlanmasa, o‘qituvchining obro‘si tushadi. Guruh bilan muloqot jarayonida o‘qituvchining ko‘pincha bemalol, ijodiy harakat qilish qobiliyati kamayib boradi, ba‘zida shunchaki fikr yuritish, qaror qabul qilish uchun yetarli vaqt bo‘lmaydi. O‘qituvchi doim ham o‘quvchilarning darsdagi xatti-harakatlarini oldindan aytib bera olmaydi, kutilmagan vaziyatlar esa dars rejasini buzishi, o‘qituvchining asabiylashishiga olib kelishi mumkin. Sinfxonadagi boshqa o‘quvchilar bunday

vaziyatning guvohi bo'lishadi, shuning uchun o'qituvchi o'zining ijtimoiy mavqeyini saqlab qolishga intiladi va shu sababli vaziyat ziddiyatga aylanib boradi. Ayrim hollarda pedagogning o'quvchiga bo'lgan munosabati uning shu o'quvchi tomonidan qilingan harakatga munosabati negizida subyektiv ravishda shakllanadi. Bu harakatning aynan shu tariqa sodir etilganining motivlari, bolaning shaxsiy xususiyatlari va oilaviy sharoiti, atrofdagilarning ta'siri kabi omillar hisobga olinmaydi. Pedagogik konflikt–pedagogik jarayonda shaxslararo munosabatlarning keskinlashuvi natijasi sifatida yuzaga keluvchi muamoli vaziyatdir.

Pedagogik konfliktlarning quyidagi shakllari yuzaga keladi: o'quvchi-o'quvchi; o'quvchi-o'qituvchi; o'qituvchi-o'qituvchi va o'qituvchi- ota-ona. Pedagogik nizolarni keltirib chiqaruvchi omillar quyidagilar: axborot omili, munosabat omili, xulq-atvor omili.

Pedagogik nozilarni bartaraf etishda o'qituvchining nutq madaniyati alohida ahamiyatga ega. Ya'ni, o'qituvchining dastlabki o'quv-tarbiya ishlaridagi natijalarida, nutq madaniyatining to'g'ri yoki noto'g'ri qo'yilishida, harakatidagi mimik va pantomimik holatlarda ro'y beradigan nuqsonlar e'tirof etiladi. Bunda natija yaxshi bo'lsa, kelajakda pedagogik texnikani egallash ancha oson bo'ladi. O'qituvchining nutq madaniyatiga ega bo'lishi, to'g'ri nafas olishni ishlab chiqishi eng katta va eng asosiy qiymatdir. Og'zaki nutq mahoratini yuksaltirish, nafaqat hikoya va tushuntirish, balki urg'u berilgan so'z ham pedagogik ta'sir usullaridan yaxshiroq foydalanishga imkon yaratadi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizo va tushunmovchiliklarga barham beradi. Pedagog o'zining ovozi va ko'rinishini boshqarishni bilishi, tashqi qiyofani, mimikani ushlab turishni bilishi zarur. "Men faqat "buyoqqa kel" so'zini 15-20 xilda gapira olganimdan, yuz, tashqi qiyofa va ovozni 20 xil ko'rinishda bera olganimdan so'nggina haqiqiy mahorat egasiga aylandim"-degan A.S. Makarenko. Pedagogik nizolarni muvaffaqiyatli hal qilish odatda muammoni aniqlash, uni tahlil qilish, uni hal qilish bo'yicha harakatlar va natijalarni baholash siklini o'z ichiga oladi. Har qanday aniq bir vaziyatda nizolarni hal qilish bo'yicha siyosatni ishlab chiqishga kirishishdan avval ularning manbalarini aniqlash zarur. Pedagog va ta'lim oluvchi pozitsiyalarining to'g'ri kelmasligi ko'p konfliktlarga sabab bo'ladi, shuning uchun konflikt vaziyatlarda qo'llaniladigan sinalgan quyidagi qoidalarni bilish talab etiladi. Quyidagi qoidalardan xabardorlik pedagogik jarayonda yuzaga kelgan nizolarni muvaffaqiyatli hal qilishga xizmat qiladi.

Birinchi qoida. Konflikt vaziyatini o'z qo'liga olish. Bu emotsional taranglikni bartaraf etishni anglatadi. Buning uchun ortiqcha jismoniy zo'riqishdan, ortiqcha xatti-harakatlardan halos bo'lish kerak. Mimika, poza, jestlar faqatgina odamning ichki kechinmalarini ifodalab qolmay, unga ta'sir ham ko'rsatadi. Shunday qilib, tashqi vazminlik va xotirjamlik!

Ikkinchi qoida. O'z xatti-harakatlari bilan sherigiga ta'sir ko'rsatish. Bunda

ishtirokchining yuzini diqqat bilan o'rganib chiqish yordam beradi, fikrni jamlaydi va uning holatini aniqlashga imkon yaratadi.

Uchinchi qoida. Hamsuhbatning xatti-harakatlari motivlarini tushuna olish. Aqliy tahlilning ishga solinishi emotsional qizishni pasaytiradi. Yaxshisi holatning murakkabligini tushunganligini ifoda etish, o'z holatini tushuntirish.

To'rtinchi qoida. Maqsadni muvofiqlashtirish. Ta'lim oluvchi bilan sizni birlashtiruvchi narsani tezroq anglash va uni ko'rsatish.

Beshinchi qoida. Samarali yechim borligiga ishonishingizni namoyish qilishdan iborat.

Pedagogik nizolarni bartaraf qilishda bir qancha usullardan foydalanish mumkin:

-nizoning ta'sir doirasini kengaytirmaslik;

-qulay yechimlarni taklif qilish;

-man etilgan usullarni qo'llamaslik;

-shikoyatlar sonini qisqartirish;

-ikkinchi darajali masalalarni ham uzviy ravishda hal qilib borish;

O'qituvchining imidji va nutq xarakteristikasi, madaniy saviyasi atrofdagilarga uning shaxsi to'g'risida ma'lumot berish bilan birga, o'quvchilarga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli o'qituvchining imidjida soddalik, tartiblilik, bejirimlik aks etishi kerak. Shunga bog'liq holda nizoni hal qilishning quyidagi pedagogik usullari ajratiladi: suhbat qilish, iltimos qilish, ishontirish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jamoada nizolarni hal qilish sabr, muloqot va adolatli yondashuvni talab qiladi. To'g'ri boshqarilgan nizo jamoaning yanada mustahkamlanishiga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. M.T.Axmedova, N.S.Shayzakova Nizolarning yuzaga kelishidagi shart- sharoitlar, shaxs toifalari va ularning xislatlari. Maktab va hayot.-Toshkent.: 2014.2-son. -B. 2-4.
2. Djumaeva S. Ijtimoiy va pedagogik nizolar: mohiyati va bartaraf etish yo'llari. Metodik qo'llanma. – Toshkent., 2011.
3. С.В.Банькина Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития. М-2018
4. Ziyo.net